

הודעה לעיתונות

קטע מתוך סקירת ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים שתופיע בקרוב:
מלימודים לעבודה: תעסוקת צעירים בישראל

- כמחצית מאוכלוסיית הצעירים בישראל – העומדים בראשית דרכם בשוק העבודה – הם חסרי השכלה על-תיכונית. כחצי מהם למדו בתיכון מקצועי, ורק כ-10 אחוזים מהם עברו קורס מקצועי במסגרות אחרות.
- שיעור התעסוקה היחסי של צעירים חסרי השכלה על-תיכונית ירד בשנים האחרונות.
- העיסוק של צעירים בחלק ממקצועות התעשייה (למשל מכונאות תעשייתית) פוחת, בעוד שגובר עיסוקם במספר תחומי שירותים (למשל מכירות). אף על פי כן, מקצועות השירותים כמעט אינם נלמדים בבתי הספר המקצועיים.
- לאחרונה ננקטים צעדים להגדלת היקף ההכשרה במהלך הלימודים בתיכון. הדגש בהכשרה מקצועית מאוחרת יותר, באמצעות קורס, פחות, וכך גם המדיניות בתחום ההכוונה התעסוקתית של צעירים.

כמחצית מאוכלוסיית הצעירים בישראל, הנמצאים בראשית דרכם בשוק העבודה, חסרים השכלה על תיכונית, ולרבים מהם אין כל הכשרה ההולמת את צורכי שוק העבודה. העיסוק בשיפור המעבר של קבוצת אוכלוסייה זו (המכונה בארה"ב "The forgotten half") מלימודים לעבודה גבר בשנים האחרונות במדינות רבות. ניתוח מאפייני התעסוקה של צעירים, מעבר לניתוח כללי של התעסוקה, חשוב משני טעמים: האחד, שנות הכניסה לתעסוקה קריטיות לגבי המשך תעסוקה יציבה, שבצדה שכר הולם; השני, אוכלוסיית הצעירים עשויה לשקף את ההתפתחויות העדכניות של שוק העבודה.

Neumark, בספרו בנושא זה¹, מחלק את המעבר מלימודים לעבודה לשני שלבים עיקריים: האחד – היכולות הקשורות לשוק העבודה שנרכשות במהלך בית הספר התיכון, הכוללות לימודים מקצועיים, כלים אוניברסאליים וכישורי חיים; השני – הכשרות מקצועיות לקראת עבודה, הכשרה תוך כדי עבודה וצבירת ניסיון בעבודה.

בישראל עיקר המדיניות בנושא המעבר מלימודים לעבודה מתרכז בשלב הראשון, וכשליש מתלמידי התיכון בישראל לומדים בנתיב המקצועי². לעומת זאת, ההכוונה התעסוקתית לצעירים מועטה, והיקף ההכשרות המקצועיות לצעירים מעוטי השכלה זניח. אמנם יש העושים שימוש בידע שנרכש בתיכון במהלך השירות הצבאי, או רוכשים במסגרת הצבאית מקצוע אחר, אך ברוב המקרים השירות הצבאי גורם להתיישנות הידע המקצועי שנרכש בתיכון ומקשה על כניסה לתעסוקה ללא הכוונה והכשרה מקצועית נוספת.

¹ "IMPROVING SCHOOL TO WORK TRANSITIONS"

² גם הדיון הציבורי מתמקד בהכשרה מקצועית בשלב התיכון. ראו למשל רובי נתנון ורועי לוי, "המלצות ליצירת מודל להכשרה מקצועית בישראל", דצמבר 2010. במסמך מצוינת כוונה עתידית לעסוק בהכשרה מקצועית בשלבים מאוחרים יותר.

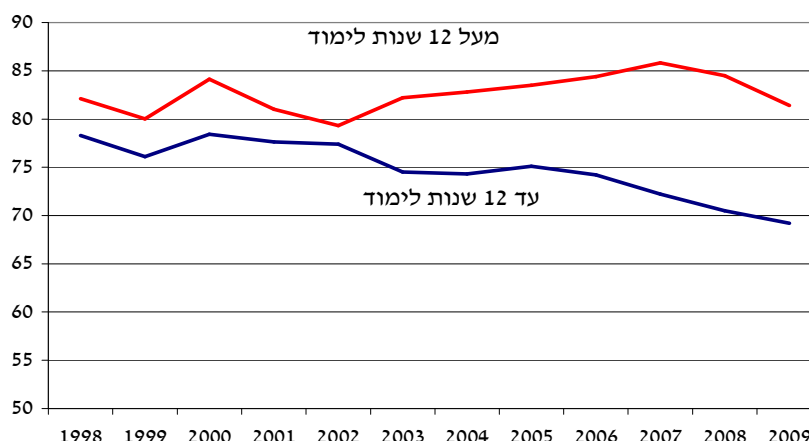
מטרתו של הדיון כאן היא לשפוך אור על ההכשרה, התעסוקה והשכר של צעירים בישראל לאורך השנים ובהשוואה בין-לאומית, ולהציג חלק מהדילמות העומדות בפני קובעי המדיניות בתחום זה. כל זאת תוך התייחסות לתהליך המעבר מלימודים לעבודה על שלביו השונים.

מאפייני העובדים הצעירים

איור 1 מלמד שהתעסוקה של צעירים בני 28–33³ חסרי השכלה על תיכונית ירדה ב-12 השנים האחרונות. נתונים אלה חושבו לגבי הגברים היהודים (למעט אלה שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא ישיבה), משום שבקרבם לא חלו בשנים האחרונות שינויים שמקורם בשינוי דפוסי תעסוקה – כפי שקרה למשל בקרב הנשים והערבים.

איור 1

התפתחות שיעור התעסוקה של גברים יהודיים בגילאים 28-33 לפי השכלה 1998-2009

- עיבודים על סקרי כוח אדם של הלמ"ס לשנים 1998-2009.
- למעט פרטים שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא ישיבה.

לוח 1 מציג את המאפיינים של צעירים מקבוצות האוכלוסייה השונות, בפרט בחלוקה לפי מידת ההשכלה. נתון עיקרי ומוכר בלוח הוא שיעור ההשכלה הנמוך יחסית של צעירים ערבים יחסית לצעירים יהודים. לממצא זה השלכות נרחבות על מעמדה החברתי-כלכלי של האוכלוסייה הערבית.

לוח 1 מלמד גם על מאפייני הצעירים שלא פנו ללימודים על תיכוניים (להלן – לא משכילים) בהשוואה לאלו שפנו, בחלוקה דמוגרפית. מהלוח עולים שני ממצאים עיקריים בעניין זה: האחד, שתעסוקת גברים יהודים לא משכילים נמוכה מתעסוקת גברים ערבים דומים. הממצא השני העולה מהלוח הוא שמעטים מקרב הלא משכילים עוברים קורס מקצועי כלשהו, שעשוי לסייע במעבר מלימודים לעבודה. דווקא משכילים עוברים יותר קורסים מקצועיים כאלה.

³ קבוצת גיל זו נבחרה משום שבגילים מוקדמים יותר עדיין נצבר הון אנושי. נוסף על כך גודלן של שכבות הגיל המוקדמות יותר אינו ברור, בגלל בעיית סודיות הקשורה למספר המשרתים בצה"ל.

לוח 1

התעסוקה וההכשרה של ישראלים בגילאים 28-33

נשים ערביות		גברים ערבים		נשים יהודיות		גברים יהודיים ¹		
עד 12 שני"ל	מעל 12 שני"ל	עד 12 שני"ל	מעל 12 שני"ל	עד 12 שני"ל	מעל 12 שני"ל	עד 12 שני"ל	מעל 12 שני"ל	
32.8	67.2	27.9	72.1	66.6	33.4	58.7	41.3	התפלגות
65.8	15.4	85.2	79.3	82	60.2	84.6	70.5	שיעור התעסוקה
4823	2705	6089	5420	7043	4359	10542	7186	השכר הממוצע
מוסד לימודים אחרון (התפלגות באחוזים):								
-	31	-	30.5	-	5	-	5	בי"ס יסודי או חטיבת ביניים
-	7	-	10.5	-	35	-	51	תיכון מקצועי או חקלאי
-	62	-	59	-	60	-	44	תיכון עיוני
32	-	40	-	25	-	25	-	בי"ס על תיכוני שאינו אקדמי
68	-	60	-	75	-	75	-	מוסד אקדמי
25	3	20	4	45.3	9.1	32.6	11.5	אחוז העוברים קורס מקצועי כלשהו

1. גברים יהודיים – לא כולל חרדים. עיבודים על סקרי כוח אדם, למעט המידע על קורסים מקצועיים שמקורו בסקר החברתי.

איור 2 מציג את שיעור התעסוקה של צעירים יחסית ליתר האוכלוסייה בהשוואה בין-לאומית. מהאיור עולה שתעסוקת צעירים בישראל דומה לממוצע במדינות OECD. איור זה גם מחדד את הממצא מלוח 1, שלפיו התעסוקה בקרב גברים צעירים יהודים נמוכה יחסית לזו של קבוצות אחרות בישראל כגון נשים וערבים. למדרג של יחס זה בקרב צעירי ישראל מספר סיבות אפשריות. העיקרית שבהן היא שערבים ונשים לא צעירים מתקשים להישאר בשוק העבודה כל מגזר מסיבותיו: רבים מהערבים עובדים בעבודות פיזיות, שבהן הם יעילים פחות עם עליית הגיל (ישיב וקסיר 2009) ואילו נשים מתאפיינות בחוסר יציבות תעסוקתית בעקבות הלידות במהלך חייהן. סיבה אפשרית נוספת היא שנשים משרתות בצבא זמן קצר יותר מאשר גברים, וערבים אינם משרתים. הניתוק מעולם הלימודים והעבודה לזמן ממושך עלול להקשות על גברים צעירים את ההשתלבות בשוק העבודה. כנגד זאת, השירות בצה"ל עשוי להקנות מיומנויות חיים כמוסר עבודה ומשמעת, וחלק מהמשרתים משתתף בקורסים מקצועיים במהלך השירות; אלה עשויים דווקא לתרום להשתלבותם של המשוחררים בשוק העבודה.

התעסוקה של צעירים (30-34) יחסית לכלל האוכלוסייה (25-64) בגילאי העבודה

Country/Region	Percentage (%)
נשים ערביות בישראל	1.30
סלובניה	1.28
פולין	1.27
בלגיה	1.27
נשים ערביות בישראל	1.25
גרמניה	1.23
צרפת	1.23
איטליה	1.23
הולנד	1.22
הונגריה	1.22
פורטוגל	1.21
יוון	1.21
ספרד	1.20
אוסטריה	1.18
דנמרק	1.17
הסוד	1.17
סלובקיה	1.16
אירלנד	1.16
פינלנד	1.16
קנדה	1.16
צ'כיה	1.15
ממוצע OECD	1.14
בריטניה	1.14
שבדיה	1.14
ישראל	1.14
נשים יהודיות בישראל	1.13
הממלכה	1.13
הרפובליקה	1.13
אירלנד	1.13
נשים יהודיות בישראל	1.13
שווייץ	1.12
צ'כיה	1.11
מקסיקו	1.10
פנ	1.09
קוריאה	1.08

לוחות 2 ו-3 מציגים נתונים מישראל על התפתחות מספר המועסקים והשכר היחסי במקצועות בולטים – בצמיחתם או בנסיגתם, בהתאמה – ומידע על ההשכלה הממוצעת של העוסקים במקצועות אלה. השוואה של נתונים אלו להתפלגות הלומדים במקצועות הנתיב הטכנולוגי בתיכון (לוח 4) העלתה כי בהתאם למצב בשוק העבודה, הלומדים במקצועות המחשבים הם חלק מרכזי מאוד מהלומדים בחינוך הטכנולוגי; לעומת זאת, מקצועות השירותים – שצמחו מאוד בשוק העבודה – כמעט אינם נלמדים בבתי הספר, בעוד שמקצועות תעשייה, שחלקם מצויים בנסיגה בשוק העבודה נלמדים בהיקף נרחב בתיכון. דוגמא לכך הוא הלימוד הנרחב יחסית של תחום "מערכות הספק פיקוד ובקרה" - עיסוק במכונאות תעשייתית – שאינו עקבי עם צרכי השוק. כל אלה מחדדים את האתגר המתמשך בתכנון ההכשרה המקצועית בתיכון ואחריו.

לוח 2

המקצועות הצומחים¹ בקרב בני 28-33

שנות לימוד	שכר יחסית לממוצע		מספר מועסקים			המקצוע
	2008	1998	הפרש	2008	1998	
15.4	2.3	2.3	8988	17065	8077	הנדסאי מחשב, טכנאי מחשב ומתכנתים
16.6	1.2	1.3	4632	5445	812	מנתחי מערכות ובעלי משלח יד אקדמי במדעי המחשב
13.6	1.4	1.5	4210	10757	6547	סוכני מכירות, יועצי מכירות
14.1	1.2	1.1	3379	4382	1004	מדריכים חברתיים וקהילתיים
12.7	1.1	0.9	3148	4582	1434	עובדים בשירותי אוכל
11.9	1.1	1.1	2833	7038	4206	מחסנאים
17.1	2.8	2.3	2569	5246	2676	מהנדסי מחשבים
13.3	1.1	1.1	2561	3851	1290	פקידי נסיעות, ביטוח ופרסום
16.9	1.8	1.7	2466	5046	2581	מהנדסי חשמל ואלקטרוניקה

רמת הפירוט של המקצועות בסקר ההכנסות נמוכה מרמת הפירוט בסקר כוח אדם - עליו מתבסס מספר המועסקים - ולכן בחלק מהענפים השכר הוא הממוצע בקבוצת בעלי מקצוע רחבה יותר.
1. מקצועות בהם גדל מספר המועסקים והשכר היחסי בהם גבוה מהממוצע או נמצא במגמת עלייה.

לוח 3

המקצועות הדועכים¹ בקרב בני 28-33

שנות לימוד	שכר יחסית לממוצע		מספר מועסקים			המקצוע
	2008	1998	הפרש	2008	1998	
13.1	0.8	0.9	-2090	12151	14241	מזכירים/ות
14.5	1.2	1.3	-1786	1129	2915	אחיות מעשיות
11.3	0.9	1.0	-1343	664	2007	רצפים
14.2	0.8	1.1	-865	664	1529	הנדסאים וטכנאים בהנדסה אזרחית
12.4	1.0	1.3	-801	3453	4253	שוטרים ובלשים
11.7	1.2	1.3	-706	1062	1768	עובדי דפוס, בצ"נ
11.8	0.9	1.0	-496	1129	1625	נגרי רהיטים
12.5	1.1	1.3	-456	930	1386	מכונאי מכונות תעשייתיות ומכונאים אחרים
11.1	0.5	0.9	-406	598	1004	עובדי בטון ומינרלים אל-מתכתיים

רמת הפירוט של המקצועות בסקר ההכנסות נמוכה מרמת הפירוט בסקר כוח אדם - עליו מתבסס מספר המועסקים - ולכן בחלק מהענפים השכר הוא הממוצע בקבוצת בעלי מקצוע רחבה יותר.
1. מקצועות בהם ירד מספר המועסקים והשכר היחסי בהם נמוך מהממוצע או נמצא במגמת ירידה.

לוח 4

שיעור הלומדים במקצועות נבחרים בנתיב הטכנולוגי

תלמידי יב' בשנת 2011

שיעור הלומדים	מגמה
14.8	תכנון ותכנות מערכות
12.0	עיצוב
10.7	ניהול משאבי אנוש
8.7	חשבונאות
8.0	מערכות תקשורת
6.5	תקשורת אלקטרונית
5.1	מערכות הספק פיקוד ובקרה
4.9	מערכות ביוטכנולוגיה
2.6	תכנון וסרטוט בעזרת מחשב
2.4	מכטרוניקה

המקור: משרד החינוך, האגף למדע וטכנולוגיה

המדיניות בישראל ובמדינות OECD

נתמקד בשתי שאלות עקרוניות הנוגעות למדיניות בתחום ההכשרה והתעסוקה של צעירים בישראל⁴. השאלה הראשונה היא מה צריך להיות חלקה של הממשלה במימון ובניהול של מערך ההכשרה המקצועית בלימודים התיכוניים ואחריהם. מחד גיסא, הצורך של המעסיקים בכוח אדם מיומן יכול להתמלא תוך הכשרה ביוזמתם ובניהולם, ומה עוד שהם מצויים היטב בהתפתחות המיומנויות הדרושות בשוק העבודה. מאידך, ייתכן דווקא כי נדרשת מעורבות של הממשלה בתחום ההכשרה המקצועית, שכן שיקולי הרווח הצרים של כל פירמה עלולים להניב דרישה להכשרה בתחומים ספציפיים מדי, בתעשיות המצויות בנסיגה, או בענפים שכבר משופעים בבעלי מקצוע, כדי להגדיל את היצעם ולהוריד את שכרם.

השאלה השנייה היא מהו הדגש שיש לשים בהכשרה מקצועית במהלך הלימודים התיכוניים לעומת הכשרה מקצועית סמוך לכניסה לשוק העבודה ותוך כדי עבודה. במרבית המדינות הכשרה מקצועית בתיכון והתנסות מקצועית במהלכו נותנים בעצמם מענה לשאלה זו; לא כך בישראל, שבה השירות הצבאי דוחה את כניסתם של חלק מבוגרי התיכון לשוק העבודה. נימוק מרכזי בעד הכשרה והתנסות מקצועית בתיכון הוא שהן פותחות צוהר לעולם העבודה, במיוחד לתלמידים המתקשים בלימודים עיוניים ומצויים על סף נשירה ממערכת החינוך. עם זאת, מיומנות מקצועית ספציפית אינה מספיקה בעולם שבו השיפורים הטכנולוגיים כה מהירים; דרושים כלים ללימוד נוסף או שינוי מקצועי במסגרות הכשרה מאוחרות ותוך כדי עבודה. לכן חינוך מקצועי בבית הספר התיכון חייב להיות איכותי ומודרני, כזה שיקנה גם כישורים בסיסיים הניתנים ליישום בתחומים שונים (עבודה בצוות, יכולות תקשורת, משמעת, מוסר עבודה, פתרון בעיות, יוזמה, התמודדות עם מקורות מידע וכו') מתוך ראייה של גמישות תעסוקתית. לאחרונה ננקטים צעדים להגדלת היקף ההכשרה מהלך הלימודים בתיכון, ואילו הדגש בהכשרה המקצועית באמצעות קורס מאוחר יותר נחלש מאוד. מדיניות בתחום ההכוונה התעסוקתית של צעירים כמעט אינה קיימת.

⁴ הדיון בשאלות אלו מתבסס במידה רבה על מסמך מדיניות של "הארגון לפיתוח ולשיתוף פעולה כלכלי": "Learning for Jobs", Synthesis Report of the OECD Reviews of Vocational Education and Training. 2010.

משרד החינוך הגדיר לאחרונה כמטרה⁵ הגדלה של שיעור הלומדים בחינוך הטכנולוגי מ-30 אחוזים ל-40 אחוזים (בדומה לשיעור הממוצע ב-OECD), הגדלת שיעור ההנדסאים והטכנאים ("פרויקט טו"ב"), והגדלת שיעור התלמידים המתנסים בעבודה יישומית במהלך התיכון ("הזנק תעשייה"). כנגד זאת, ההוצאה הציבורית על הכשרה מקצועית ירדה ירידה חדה, במהלך השנים, ולפיכך נחלש מאוד מערך ההכשרה, בפרט לצעירים העושים את צעדיהם הראשונים בשוק העבודה.

נוסף על מדיניות הקשורה להכשרה מקצועית יש להתייחס גם לסיוע במעבר מלימודים לעבודה, או במקרה של רבים מהצעירים בישראל – מהצבא לשוק העבודה. במסגרת תוכנית "מפתח" לשילוב חרדים בשוק העבודה נבחנות היכולות והכישורים הנוכחיים של הפרטים, ובהתאם להן הם מופנים לסדנאות השתלבות בשוק העבודה, להשלמת לימודים, להכשרה מקצועית, ללימודים גבוהים או לתעסוקה. מודל כזה לא קיים עבור האוכלוסייה הכללית, ויש לבדוק אם הוא יכול להועיל לה.

⁵ הוצג בוועדת החינוך של הכנסת בתאריך 14/02/2011, ראו הודעה לעיתונות מתאריך זה באתר הכנסת.